

КОГНІТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ РОЛІ У СУСПІЛЬСТВІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «М.Ф.» Е. БЕРДЖЕСА)

У статті розглядається новаторський підхід видатного письменника Ентоні Берджеса до розкриття проблеми особистості, його авторська модель головного героя, визначено чинники, що вплинули на формування світоглядних позицій образу персонажа, а також простежено можливості використання концептуально-когнітивного підходу до вивчення цього твору на уроках світової літератури.

Ключові слова: особистість, концепт, образ-персонаж.

У сучасних умовах реальної демократизації суспільства з особливою гостротою постає проблема формування особистості, яка органічно вписується в суспільство вільних, суверенних особистостей, відчуває причетність до нього і сприяє його подальшому розвитку. Відповідальність учителя, особливо вчителя-словесника, за становлення такої особистості й взірцевого учнівського колективу демократичного типу важко виміряти й переоцінити. Для цього необхідно всім, хто має стосунок до справи навчання, виховання і розвитку підростаючого покоління, постійно ставити перед собою питання, які сформулював відомий американський психолог і педагог Карл Роджерс, один з лідерів гуманістичної психології: «Я б хотів, якби був учителем, зробити так, щоб у моєму класі відбувалося навчання, що втягує в себе всю людину, всю її особистість. Це важко, але це необхідно» [2, с. 38]. Дуже актуальним нині є запровадження когнітивно-концептуального підходу до організації навчально-виховного процесу в школі. Ця ідея знайшла відображення у Державному стандарті базової і повної середньої освіти, де, зокрема, зазначено, що «зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поновлювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності». Пізнавальна діяльність є однією з провідних у навчанні світової літератури [3, с. 20].

Центральним поняттям когнітивістики є поняття «концепт». Під концептом розуміють ментальний праобраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею, поняття і навіть саме поняття. Він має подвійну сутність – психічну та мовну. З одного боку, це ідеальний образ, чи, точніше, праобраз, що уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ, а з іншого – він має певне ім'я у мові [4, с. 27].

Саме когнітивний підхід у навчанні, на нашу думку, зможе зробити методику викладання світової літератури більш динамічною і надасть новий імпульс для поновлення методичної думки. Проблемою когнітивного підходу у навчанні літератури займалися багато методистів та лінгвістів (І. О. Зимня, Ю. І. Пасов, Н. Ф. Бориско, І. В. Єрьоміна, А. А. Смельянова, Л. Б. Котлярова, Н. Д. Соловійова та ін.).

Актуальним є дослідження використання концептуально-когнітивного підходу до

вивчення світової літератури, адже завдяки цьому в учнів формується уявлення про образ у цілому, в його нерозривному зв'язку з соціумом, а також цей підхід дозволяє зацентувати увагу на внутрішньому стані героя, простежити мотивацію його вчинків. Одним із ключових ментальних концептів є концепт «людина», «особистість», які набувають особливо гострого звучання в постмодерній літературі.

Посилення уваги до проблеми особистості у постмодерному соціокультурному просторі зумовлене насамперед опозицією сучасної особистості до загальноприйнятих норм і моралі суспільства.

Людство завжди намагалося збагнути сутність особистості. Це питання цікавило представників багатьох наук – філософів, психологів, соціологів, які намагалися трактувати його у вузькій науковій площині, розкриваючи духовне багатство, моральну чистоту, фізичну досконалість індивіда. Поняття особистості стало провідним і в літературі, що, зокрема, засвідчила творчість письменників ХХ–ХХІ століть: П. Коельо, П. Зюскінда, Дж. Селінджер, Е. Хемінгуей та ін. Серед них, на нашу думку, можна виділити прозові твори видатного англійського письменника Ентоні Берджеса. Зважаючи на злободенність проблем, порушених у його творчості, самотність автора у розкритті характерів головних героїв, філософське осмислення ним буття сучасної людини, ми вважаємо актуальним вибір теми наукового дослідження.

Західноєвропейське літературознавство накопичило чималий досвід дослідження життєвого і творчого шляху письменника (Дж. Агеллер, Б. Харольд, Л. Роджер, Дж. Стінсон). Проте вітчизняні науковці ще не зробили всебічного аналізу прозового доробку Ентоні Берджеса. Увага таких літературознавців, як А. Бабушкіна, А. Дорошевич, С. Пилипенко, Л. Хабібулліна та ін. спрямована на аналіз найпопулярніших романів автора – «Механічний апельсин», «Сили землі», «Східні ліжка» та ін. Але, на жаль, об'єктом ґрунтовного літературознавчого дослідження не став роман-колаж «М. Ф», а також у сучасній методиці не розглядалися можливості використання доробку письменника на уроках світової літератури в процесі формування особистості учня.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та дослідити специфіку розкриття Е. Берджесом образу головного героя на концептуально-когнітивних засадах та авторське розв'язання проблеми «зайвої людини» у романі «М. Ф.».

У центрі твору Ентоні Берджес розкрив життя та пригоди молодого студента Майлса Фабера, який оголосив бунт прийнятим у суспільстві правилам та канонам моралі й вирушив на острів Кастіта, щоб поринути у вчення філософа Сіба Легеру та відчувати повну свободу життя.

Із дитинства герой залишився сам, бо його мати втопилася, а батько навіть і дивитися не хотів на хлопця. «У мене не залишилося навіть батьківського образу, навіть мої фізичні спогади були не цілком надійними. Батько жив з власної волі...», – саме такими словами охарактеризував Майлс свої стосунки з батьком [1, с. 19]. Виховувала юнака стара покоївка міс Еммет, яка також незабаром покинула його. Підрісши, він почав дедалі частіше задумуватися над сенсом життя та тією роллю, яку відігравав

серед інших людей. Вступивши до коледжу, хлопець одразу привернув до себе увагу оригінальністю власної світоглядної позиції, яку визначали вільнолюбство та егоцентризм.

Головну роль у формуванні юнака відіграв Льове – юрист батька. Він не повністю поділяв вільнолюбство Майлса, бо сам став жертвою системи моралі: «Що стосується свободи, ви не вільні по відношенню до сну та їжі. Звичайно, ви можете вільно припинити існування, але тоді свобода не матиме змісту. Просто мовчання і пустота» [1, с. 16]. Проте хлопець прислухався до порад мудрого наставника, цікавився його поглядами на життя і, синтезуючи їх, відбирав для себе лише ті, які могли знадобитися в майбутньому.

Відвідуючи лекції в коледжі, Майлс Фабер захопився мистецтвом Сіба Легеру. Тому, коли за звинуваченням у аморальній поведінці юнака виключили з кола студентів, він висловив бажання відвідати острів Кастіта, на якому певний час жив і творив поет та художник Сіб Легеру. Ця місцевість, сповнена загадок та містицизму, повністю змінила головного героя, показавши шлях до правильного життя.

Перші дні життя хлопця на острові найповніше проявили його ерудованість. Відповідаючи на запитання місцевого населення, Майлс продемонстрував свої глибокі знання з різних дисциплін. «Гучноголосі члени натовпу пропонували запитання: перше повідомлення Морзе? Евакуація з Дюнрека? Стара назва столиці Болгарії? Дванадцята річниця одруження? Коротка біографія Че Гевари? Рекорд по випитому пиву?..», – такими були питання, на які юнак щоразу давав правильні відповіді [1, с. 89]. Обмеженість знань дикого світу, острова Кастіта, дозволила героєві набути статусу розумної людини та самоствердитись. Уперше він отримав задоволення від знань та зрозумів їхню користь у реальному житті. Поступово у душі героя назріло зіткнення двох абсолютно різних світів – цивілізованого американсько-європейського та дикого, певною мірою варварського, світу острова Кастіта.

Визначальною рисою у поведінці Майлса Фабера стала відчуженість від суспільства. Навіть потрапивши на загадковий острів, населення якого жило згідно зі своїми звичаями, герой залишився чужим. Він більше за все боявся втратити свободу – свій життєвий орієнтир. Але зберегти цю єдину цінність хлопцеві так і не вдалося. Зустріч із Пардалеосом змусила юнака переосмислити свої погляди і вплинула на його перетворення із самотнього егоїста на дорослого чоловіка. Перед нами постав новий Майлс – людина, сповнена бажання захистити свою родину. «Як звать мою сестру, думав я. Анамарія, Кларинда, Офелія, Джейн, Прундес, Чаріті, Карлотта? Мені байдуже... Але, з іншого боку, як я стану повнолітнім, якщо сестра не буде під моєю опікою?», – думав постійно герой [1, с. 65].

Зустріч із рідними призвела до того, що хлопець почав цінувати в людях привітність, помічати радісні моменти, бути ввічливим. Нахабний юнак у колі близьких поводився виховано, піклувався про них, навіть мріяв, чого ніколи не робив раніше. Але мріями йому не було дозволено жити весь час, суспільство щоразу повертало героя до реальності. Намагаючись постояти за своїх близьких, врятувати Катерину від

згвалтування, Майлс вбив Лева, одночасно вбивши у собі все людське. У подальшому перед нами постав не юнак – жертва соціальної системи, а вбивця, що відмовився спокутувати свій гріх. «Ціною свого життя я не бачив іншого виходу із ситуації, що склалася...», – думав герой, ховаючи тіло вбитого [1, с. 192].

Наслідуючи основні постулати теорії біхевіоризму, англійський письменник приділив значну увагу процесу соціалізації особистості – «процесу, коли людина залучається до суспільства, засвоюючи звичаї, традиції, норми певної соціальної спільноти, відповідні способи мислення, властиві даній культурі, зразки поведінки, форми раціональності та чуттєвості» [6, с. 190]. Адаптуватися до такого стилю життя, звичного для багатьох сучасників, герой роману не зміг. Адже та система, що склалася історично, обмежувала свободу особистості, яку юнак вважав за найцінніше багатство у житті. Він постійно говорив: «Я хочу відчувати себе вільною особистістю» [1, с. 17].

Майлс повстав проти суспільних правил, норм та моралі, що, на його думку, обмежували свободу людини. Його зіткнення з оточуючим світом призвело до глибокої душевної кризи. Але розкриття такого психологічного стану головного героя, його боротьби за виживання у світі, де панували аморальність та підкуп, дали змогу читачам простежити зміни в душі юнака.

На прикладі цього образу Ентоні Берджес возвеличив готовність людини боротися за власну свободу, її прагнення звільнитися від моральних настанов урбанізованої цивілізації.

Майлс Фабер, на перший погляд, – сильна особистість, яка визначилася у житті й понад усе хотіла знайти творіння генія свого часу Сіба Легеру. Але він змушений був жити за законами соціуму, бо суспільство примушувало кожного коритися віковим традиціям моралі та жорстоко засуджувало тих, хто виступав проти них.

Трагедія героя у тому, що він протиставив себе суспільству, пішов на ризик, не будучи готовим до складних змін у власній душі, у своїй власній особі. Він ще не був морально готовим до того, щоб повстати проти дійсності, проти століттями створених підвалин світського суспільства. Тому-то Майлс так нещадно картав себе, зневажаючи своїх сучасників за дріб'язковість їхнього існування, хоча й сам не служив високим ідеалам. Безцільність власного життя, духовна спустошеність призвели до того, що він став «зайвою людиною у суспільстві».

Лейтмотивом твору стали самотність та розчарування молодого хлопця. Суспільство не мало потреби у розумній і талановитій людині, а тому зробило її індивідуалістом та егоцентристом. Майлс був зайнятий тільки собою, своїми внутрішніми переживаннями та відчуттями, і від цього герой страждав ще більше.

Ентоні Берджес у романі-колажі порушив цілу низку злободенних питань, зокрема, оригінально підійшов до вирішення проблеми «зайвої людини». У центрі його уваги – герой-бунтар, який вирізнявся своїми поглядами з сірої маси і виступав проти системи суспільних та моральних цінностей, прагнучи до самореалізації та самоствердження.

Хоча творчість Ентоні Берджеса ще не введена до шкільної програми зі світової

літератури, ми вважаємо, що філософський зміст, посилена увага до зображення особистості, її внутрішнього світу можуть стати актуальними в процесі проведення уроків позакласного читання.

Ураховуючи основні засади когнітивно-концептуального підходу, ми вважаємо доречним на уроках світової літератури під час вивчення творчості Е. Берджеса використовувати наступні завдання для роботи над концептом «людина»:

1) складання логічних схем, що дозволить встановити основні зв'язки між досліджуваними поняттями. Наприклад, учням у процесі роботи над текстом твору можна запропонувати схематично зобразити стосунки Майлса з іншими членами його родини та визначити основні поняття, на яких будувалися їх стосунки;

2) складання асоціацій. На прикладі образу головного героя можна простежити специфіку зображення відірваності людини від суспільства;

3) звернення до життєвих вражень учнів, що дозволить максимально наблизити описане у творі до реалістичного об'єктивного сприйняття;

4) робота з цитатними характеристиками. Рекомендуємо вчителю акцентувати увагу учнів на авторських прийомах реалізації концепту «людина» в межах цілісного художнього в романі «М.Ф.»;

5) написання творчих робіт, у яких зосередитися на дослідженні моделей світосприйняття, морально-етичному наповненні художніх образів, й суб'єктивне переосмислення авторської моделі «Герой-суспільство».

Отже, художній стиль Ентоні Берджеса дає можливість досить широко вивчати проблему особистості, оскільки літературний стиль кожного письменника вносить нове й індивідуальне у зображення концепту як явища бачення, осмислення, розуміння, відтворення навколишнього світу автором у своїх художніх творах.

Література

1. Берджес Е. М.Ф. [Роман] / Ентоні Берджес / [Перекл. з англ. Є. В. Нестерової]. – М. : ЗАО Вид-во Центрполіграф, 2002. – 268 с.
2. Вениг Н. Н. Формирование речевой компетенции старшеклассников [Текст] : дис.... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наталья Николаевна Вениг; Херсонский гос. педагогический ун-т. – Херсон, 2001. – 206 л.: табл.
3. Державний стандарт загальної середньої освіти. Українська мова // Дивослово. – 1997. – № 7. – С. 18-29.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. Інтегральний підхід до інтерпретації концепту (філософський та лінгвокультурологічний вектори) // Лінгвістичні стадії : зб. наук. праць. – Донецьк, 2006. – Вип. 14. – С. 27- 31.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – С. 350-549.
6. Соціологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – С. 184-195.

А. В. Гурець

**КОГНИТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ
ЛИЧНОСТИ И ЕЕ РОЛИ В ОБЩЕСТВЕ (НА ПРИМЕРЕ
РОМАНА «М.Ф.» Э. БЕРДЖЕССА)**

В статье рассматривается новаторский подход выдающегося писателя Энтони Берджесса к раскрытию проблемы личности, его авторская модель главного героя, определены факторы, повлиявшие на формирование мировоззренческих позиций образа персонажа, а также исследованы возможности использования концептуально-когнитивного подхода к изучению данного произведения на уроках зарубежной литературы.

Ключевые слова: личность, концепт, образ-персонаж.

Andrew Huretz

**COGNITIVE AND CONCEPTUAL APPROACH TO THE STUDY OF
PERSONALITY'S PROBLEMS AND ITS ROLE IN SOCIETY
(NOVEL «M.F» E. BURGESS)**

The article is about innovative approach famous writer Anthony Burgess's disclosure problems of personality, its author's model of the protagonist, the factors that influenced the formation of ideological positions of the image-character, and also investigated the possibility of using concept-cognitive approach to the study of the novel in the school.

Key words: personality, concept, image-character.

УДК: 373

О. Г. Зайцева

**ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВИХОВАННЯ
СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ**

Автор зазначеної статті звертається до проблеми сучасної гендерної політики та доводить, що гендерна ідеологія несе у собі загрозу традиційному суспільству, оскільки руйнує статевий кордон між чоловіком та жінкою, а також утворює новий тип людини, яка вільно обирає собі статеву приналежність. Вказує на необхідність проводити подальшу роботу з питань виховання статеворольової поведінки дошкільників з метою залучення до культурно-історичного досвіду минулих поколінь та подальшої участі у виконанні соціальних ролей у суспільстві та родині.

Ключові слова: гендер, гендерна ідеологія, статеве виховання, статеворольові уявлення, діти дошкільного віку.

Ми живемо у суспільстві, яке постійно змінюється. Виникають нові наукові парадигми, зароджуються нові ідеології. Та щоб не заблукати у хащах сумнівних і небезпечних ідей, треба зберегти вічні, непорушні цінності, без яких людина втратить свій образ.